

प्राक्कथन

पारसमणि प्रधान नेपाली भाषा साहित्यका सामान्य पाठकदेखि लिएर विद्वान्-समालोचक, इतिहासकार र शोधकर्ताहरूसम्मका निम्ति अपरिचित नाम होइन । उनी विश्वविद्यालयीय अध्ययन कक्षदेखि लिएर नेपाली भाषा साहित्यमा चासो राख्ने कुनै पनि व्यक्ति एवं पाठकसम्म आफ्ना कृति र कार्यहरूले गर्दा सुपरिचित छन् । उनका बारेमा विभिन्न समयमा विभिन्न अध्येताहरूले अध्ययन गर्दै आ-आफ्ना मन्तव्य व्यक्त गरेका छन् । नेपाली साहित्यका वरिष्ठ समालोचक रामकृष्ण शर्माले पारसमणि प्रधानलाई दार्जिलिङ भेकमा नेपाली साहित्यको घडेरी निर्माण गर्ने पहिलो भारतीय नेपाली मानेका छन् । तर उनले आफ्ना कृति-कार्यहरूद्वारा भारतीय नेपाली भाषा र साहित्यलाई दिएका योगदान सम्बन्धी प्रकाशित अधिकांश मन्तव्यहरू भावुकतापूर्ण, प्रभाववादी र व्यक्तिनिष्ठ छन् । यति मात्र होइन, पारसमणि प्रधानको स्वभाव, आचरण तथा उनका सृजनात्मक साहित्य र उनले गरेका भाषिक एवं साहित्यिक कार्यकलापहरूबारे पनि प्रशस्त प्रशंसा र घोर आलोचनाहरू भएका छन् । यसो हुँदा मैले पारसमणि प्रधानको व्यक्तित्व र कृतित्वबारे एक तटस्थ एवं प्राज्ञिक ढाँचामा अध्ययन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने नितान्त आवश्यकता बोध गरेँ अनि यही विषयको शोधकार्यतिर चासो राखी अग्रसर भएँ । प्रस्तुत शोध-प्रबन्ध सोही प्रयोजनबोधको परिणाम हो ।

प्रस्तुत शोधप्रबन्धको तेस्रो अध्यायमा भारतमा नेपाली भाषा साहित्यको थालनी र विकासको चर्चा गर्दा मैले सन् १९९२ सम्मका प्रमुख पुस्तक-पुस्तिका एवं पत्र-पत्रिकाहरूको मात्र उल्लेख गरेको छु । त्यसरी नै अध्याय चारमा भारतमा नेपाली भाषा- शिक्षणपरम्पराबारे चर्चा गर्दा सन् १९९२ सम्मका नेपाली भाषाशिक्षा प्रदान गर्ने प्राथमिक पाठशालादेखि विश्वविद्यालयसम्मको मात्र उल्लेख गरेको छु । शोधप्रबन्ध, सम्पूर्ण विवरण प्रस्तुत गर्नलागेका खण्डमा अनावश्यक रूपले स्थूलकाय बन्न जाने भयले गर्दा नै भारतमा नेपाली भाषाको संवैधानिक मान्यता प्राप्तिको वर्ष १९९२ लाई आधार वर्ष मानेर यसो गरिएको हो ।

शोधविषय लिएर घोलिरहेको बेला संयोगवश एक भेटमा 'दार्जिलिङीय नेपाली भाषा र साहित्यको जागरणमा पारसमणि प्रधानको भूमिका' यस्तै विषयमा शोध गर्न प्रथम प्रेरित गर्नुभई समय

समयमा उचित सुझाउ दिनुहुने प्राज्ञ व्यक्तित्व एवं प्रोफेसर डा० वासुदेव त्रिपाठीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै क्रममा मलाई मेरो शोधकार्यमा सदैव उत्साहित गराउनुहुँदै उचित परामर्श र आवश्यक मार्गनिर्देशसमेत दिनुहुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय भाषा अध्ययन विभागका प्रमुख प्रोफेसर डा० चूडामणि बन्धुप्रति पनि म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मलाई सधैं उत्साह, जोश र आँट दिनुहुने र प्रयोजनीय सामग्रीहरूको खोजमेलमा सहयोग गर्नुहुने उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालयका नेपाली विभागाध्यक्ष डा० मोहन पी० दाहाल र अन्य प्राध्यापकगण श्री शान्तिराज शर्मा, श्री कृष्णराज घतानी र श्री नरेशचन्द्र खातीप्रति म हार्दिक कृतज्ञता अभिव्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधप्रबन्ध लेखनको समय कहिले कहीं म हताश भई शोधकार्यलाई नै तिलाञ्जली दिने निर्णयतर्फ लागेका बेला मेरो त्यस्तो निर्णयलाई बदलाएर मलाई हुट्टुट्ट्याउनु भई मेरो मनै लागेको जाँगरलाई जिउँदाइदिनुहुने अनि शोधप्रबन्ध चाँडोभन्दा चाँडो प्रस्तुत गर्नेपर्छ भन्नुहुने बनारस हिन्दु विश्वविद्यालय, भारतीय भाषा विभागका प्रमुख एवं मेरा आत्मीय भाइ डा० घनश्याम नेपालप्रति म चिरऋणी रहेको छु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका निम्ति सामग्री सङ्कलन, अध्ययन र लेखन गर्ने क्रममा कालेबुङ र दार्जिलिङ गएका बेला उहाँहरू आफ्ना व्यस्तता एवं जरूरी कामहरूलाई पनि पर सारेर मलाई लेख्नु, पढ्नु, बस्नु र खानुमा समेत प्रबन्ध मिलाई सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय दाइहरू स्व० रुद्रमणि प्रधान, श्री शिवमणि प्रधान र श्री आनन्दमणि प्रधान, भाउज्यूहरू स्व० हीरामाया प्रधान, श्रीमती वसुधा प्रधान र श्रीमती धना प्रधान साथै आत्मीय मित्र श्री भरतमणि प्रधान र दार्जिलिङमा 'डा० पारसमणि स्मारक शोध-पुस्तकालय'-का प्रबन्धक तथा नेपाली भाषा-साहित्यका लागि अप्रकटितरूपमा रहेर मौन कार्य गर्नुहुने मौनकर्मी श्री नगेन्द्रमणि प्रधान र उहाँकी श्रीमती वीणा प्रधान भाउज्यू एवं प्रधान परिवारका सम्पूर्ण सदस्यवर्गमा म मेरो आन्तरिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधप्रबन्धको कम्प्युटर टङ्कण, मुद्रण र आवरण बन्धनसम्म विरक्त नमानी सहयोग गर्नुहुने मणि प्रिण्टिङ हाउस, दार्जिलिङका मालिक श्री उदयमणि प्रधान र श्रीमती संगीता प्रधानप्रति पनि म हार्दिक धन्यवाद टक्क्याउँदछु ।

यस शोधकार्यको अवधिभरि मलाई घरेलु एवं सामाजिक दायित्वहरूदेखि मुक्त रहन दिनाका साथै किन अध्ययन नगर्नुभएको ? किन नलेख्नुभएको ? कहिले सिध्याउनुहुने ? भन्दै प्रेरणात्मक किचुकिचु गर्ने मेरी प्राणप्रिया पत्नी रूपमीत योन्ले, मेरो कार्यपूर्णताका निम्ति नितः आशीर्वचन दिनुहुने मेरा पूज्य आसेडकेन श्री नर्बू लेप्चा र आडीकेन श्रीमती मोती लेप्चा तथा मेरो शोधअध्ययन र लेखनकालभरि मलाई झिँजो नगरी बरू अहाएका सानो-तिनो काम खुरुक्क गरिदिने मेरा पुत्रद्वय श्री रुजस योन्ले र श्री रूपज योन्लेलाई पनि यहाँ सम्झिराखेकै छु ।

यो शोधप्रबन्धको अन्तिम रूप तयार पारुञ्जेल मलाई सामग्री सङ्कलनदेखि लिएर शोधका कतिपय खेसा लेखनलाई सफा गरी सार्नमा साहाय्य गर्ने मेरी प्रिय भाजी एवं छात्री डा० कविता लामालाई म यहाँ सस्नेह सम्झना गर्दछु । यसरी नै मलाई शोधकार्यमा निरन्तर जुटिरहन प्रेरणा र प्रोत्साहन दिनुहुने श्रद्धेया गुरुमा श्रीमती मलयादेवी उपाध्याय, श्रीमती रुक्मिणी लामा र मलाई प्रत्यक्ष, परोक्षरूपले सहयोग गर्नुहुने आत्मीय भाइ श्री सञ्जय बान्तवा, भाइ श्री वाङ्गेल लामा र बैनी श्रीमती बिनु लामा, बैनी सुश्री छिरिङ योल्मो, ज्यो ज्यो-चाङहरू, नाना-भेनाहरू र अन्य महानुभाव एवं साथी-सङ्गीहरू सबैलाई म हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्ततः मेरो यस शोधकार्यका निम्ति प्रथम शोधविषय १०.१२.१९८६ मा पञ्जीकरण गराउन र १०.१२.१९९१ मा पुनः पञ्जीकरण गराउन र निर्धारित अवधिमा शोधकार्य पूरा गर्न नसक्दा नयाँ अर्थात् प्रस्तुत शोधप्रबन्धको प्रारूप तयार पानदेखि लिएर प्रस्तुतिकालसम्मै मलाई आत्मीयतासँग कुशल निर्देशन दिनुहुने र प्रतिकूल परिस्थिति आइपर्दा अँट-हिम्मत दिनुहुने मेरा शोधनिर्देशक पूज्य गुरुवर प्रोफेसर डा० भीमकान्त उपाध्यायप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधार्थी,
जस योजन
(जस योजन)

नेपाली विभाग
खर्साङ महाविद्यालय,
खर्साङ ।